

achterland.

<sup>101</sup> Hoedemaker reisde tussen Amsterdam en Breukelen met de Nederlandsche Rhijnspoormaatschappij, die in 1843 een station opende te Breukelen.

<sup>102</sup> Bedoeld zijn de Drie Formulieren van Enigheid, aangenomen door de synode van Dordrecht, 18618-1619: de Nederlandse geloofsbelijdenis, de Heidelbergse catechismus en de Dordtse leerregels.

<sup>103</sup> De synode van de Nederlandse Hervormde Kerk liet ruimte om in de in 1816 ingevoerde proponentenbelofte – volgens welke de proponenten ‘de leer, welke, overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen Formulieren van Eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven’ – het woord ‘overeenkomstig’ op te vatten als: voor zo ver (quatenus). De orthodoxe stroming in de Hervormde Kerk stond een interpretatie voor die inhield dat met ‘overeenkomstig’ bedoeld werd: omdat (quia).

<sup>104</sup> Zie vorige noot.

<sup>105</sup> IJver.

<sup>106</sup> Op 24 februari 1883 ondertekenden 37 Amsterdamse hervormde ouderlingen de Drie Formulieren van Enigheid. Deze ondertekening door een gereformeerde kern van kerkenraadsleden diende als basis voor een beoogde gereformeerde kerk in herstelde vorm. Kuyper

kring van locale gemeente, classis, provincie- en nationale synode.

Sedert tien jaar weiger ik in een hooger bestuur te zitten of er voor te stemmen. Daarom verheugt het mij te meer, dat de oogen voor deze dingen gaandeweg opengaan.

Maar nu komt het punt van verschil.

Onze geestverwanten hebben het ongeluk de groote meerderheid te hebben in den kerkeraad te Amsterdam. Daaruit volgt de reformatie, naar gereformeerde beginselen, voor zover het *synodaal verband* dit toelaat. Maar juist, omdat men niet geheel vrij is, is men voortdurend met zichzelf in strijd, werpt men zich met prijsenswaardige zèle<sup>105</sup> op nietigheden, waarin dan ‘de getrouwheid’ moet uitkomen, en, wat erger is, beijvert men zich alle halfslachtige orthodoxen door gereformeerden te doen vervangen zonder dat deze nieuw benoemden zich, door hun beginsel verhinderd, zoo goed voeren kunnen, als hunne voorgangers dit hebben gedaan. Dat dit eene pijnlijke, hatelijke, teleurstellende werkzaamheid is, behoef ik u niet te zeggen. De totaal toestand verandert er niet door. Het is, als wierp en metselde men stenen in een moeras, als zocht men hier en daar een onoogelijke plek, in een krank lichaam, te genezen.

Bleef het hierbij, dan was het nog niet zoo bedenkelijk. Maar nu gaat de enkele gemeente ook doen wat der kerke is, b.v., de drie formulieren ten grondslag leggen, in enkele opzichten. Er wordt, o.a., eene bepaling gemaakt, dat geen predikant voortaan zal worden beroepen, die ze niet onderteekent.<sup>106</sup> Er wordt reeds hier en daar uitgesproken, dat de jongelieden van de Vrije Universiteit, als het niet anders kan, door den kerkerraad, die ze beroept, moeten worden geordend, enz., enz.

In deze dingen, nu, kan ik mij niet vinden. Liever geene dan eene ontijdige oplossing. Met name, in de laatstgenoemde gevallen, gaat het om een soortgelijk beginsel als de Verenigde Staten tegenover de zuidelijken hebben gehandhaafd, toen zij te kennen gaven, dat een enkele staat niet het recht had uit den statenbond te treden.<sup>107</sup> De eenheid der kerk is, m.i., onafhankelijk van de synodale organisatie, maar toch eene wezenlijke, door God gemaakte, onvervreemdbare eenheid.

Eerlang hoop ik mij over deze dingen eens in een brochure uit te spreken.<sup>108</sup> Eene zaak staat, evenwel, vast, en daarom kunnen wij wel een tijdlang de ontwikkeling afwachten: welke verkeerde gevolgen deze methode van werken, m.i., heeft, de consequente toepassing daarvan wordt door zooveel belemmerd, dat er geen oogenblikkelijk gevaar voor de eenheid van onze kerk bestaat. Indien de zuivere beginselen maar doorwerken en de broeders zich maar doodwerken, komt wellicht de tijd, waarin de Heere God zelf de verlossing geeft. Er zijn ook gunstige teekenen, in deze richting.